

PROPOZYCJA PRZESTRZENNEGO ZRÓŻNICOWANIA CELÓW I METOD OCHRONY NA PRZYKŁADZIE DRAWIEŃSKIEGO PARKU NARODOWEGO

A PROPOSAL FOR ZONING CONSERVATION GOALS AND METHODS:
THE EXAMPLE OF DRAWA NATIONAL PARK (NORTH-WESTERN POLAND)

Paweł PAWLACZYK

Drawieński Park Narodowy, ul. Leśników 2A, 73–220 Drawno

Abstract A national park should fulfil various purposes, e.g. maintenance of biodiversity, conservation of particular taxons, protection of natural processes, enabling scientific studies etc. It is possible to fulfil them all at one site only when its area is divided into fragments assigned different tasks. This division should be based on a multi-criteria evaluation of the park area. It is proposed to divide the area of the Drawa National Park (north-western Poland) into 5 zones for particular tasks: observation and protection of spontaneous natural processes, preservation of the existing natural values, creation of new natural values, isolation of other zones from external factors, other functions (protection of cultural values, education, tourism). An acceptable scope of management and a legal status are proposed for each zone. Proposals are based both on the law being in force in Poland and on its modified version submitted recently.

Key words: nature protection, national parks planning, zonation of protected areas, Drawa National Park

Manuscript received: August 1994

accepted: March 1995

Treść. Od parku narodowego wymaga się spełniania rozmaitych celów, np. zachowania różnorodności biologicznej, zachowania określonych taksonów, zapewnienia niezakłóconego przebiegu procesów przyrodniczych, umożliwienia prowadzenia badań naukowych itd. Te różne cele można zrealizować w jednym obiekcie tylko wtedy, gdy podzieli się jego teren na strefy o różnym przeznaczeniu. Podstawą podziału powinna być wielokryterialna waloryzacja terenu ze względu na poszczególne stawiane mu cele ochrony. Zaproponowano podział terenu Drawieńskiego Parku Narodowego na 5 stref, w których celem działania byłoby odpowiednio: obserwowanie i zabezpieczenie przebiegu spontanicznych procesów, zachowanie istniejących walorów przyrodniczych, tworzenie nowych wartości przyrodniczych, izolowanie innych stref od wpływów zewnętrznych, inne funkcje (ochrona wartości kulturowych, edukacja, umożliwienie turystyki). Dla każdej strefy określono zakres dopuszczalnych działań ludzkich oraz status prawny obszaru, zgodnie z prawem obowiązującym obecnie w Polsce jak i zgłoszoną niedawno propozycją jego modyfikacji.

WSTĘP

Od chronionych obiektów przyrodniczych wymaga się spełniania rozmaitych zadań (por. Balcerkiewicz 1993):

- zachowania maksymalnej różnorodności biologicznej,
- zapewnienia harmonijnego funkcjonowania przyrody w skali ekosystemów i ponadekosystemowych układów ekologicznych,
- stworzenia warunków do obserwacji spontanicznych procesów przyrodniczych,
- zachowania określonych typów i postaci ekosystemów.

- zachowania swoistych cech lokalnej przyrody,
- zapobiegania antropogenicznym procesom degeneracyjnym przyrody,
- zapewnienia warunków do życia ginącym gdzieś indziej gatunkom flory i fauny,
- zapewnienia warunków do prowadzenia przyrodniczych badań naukowych,
- dostarczenia wskazówek odnośnie możliwości ograniczonego użytkowania ekosystemów przy zagwarantowaniu ich trwałości,
- umożliwienia prowadzenia edukacji przyrodniczej.

Niemal wszystkie te cele mieszczą się w pojęciu „ochrona przyrody”, które okazuje się być pojęciem zbiorowym (Pawlaczyk 1994a). Często niemożliwe jest jednocześnie zrealizowanie ich w tym samym miejscu.

Wiele dyskusji dotyczących szczegółowych metod ochrony wybranych obiektów przyrodniczych wynika z różnego pojmowania przez dyskutantów szczegółowego celu ochrony. Dla przykładu, tocząca się ostatnio żywa dyskusja na temat metod ochrony terenu rezerwatów i parków narodowych, w tym szczególnie na temat celowości, sensowności i warunków stosowania ochrony ścisłej (np. Kapuściński 1991, Szwagrzyk 1991, Zaręba 1991, Sokolowski 1993) jest w rzeczywistości dyskusją o celach, jakie stawiamy obszarom chronionym. Wydaje się, że różnorodność przedstawianych poglądów wynika z różnego pojmowania przez dyskutantów szczegółowych celów ochrony, a nie reprezentuje odmienności zdań na temat sposobu ich realizacji. Przykładowo, glosy na temat niecelowości stosowania ochrony ścisłej w rezerwach leśnych (np. Zaręba 1991) są wyrazem przekonania, że celem ochrony powinno być zachowanie drzewostanów o optymalnym z punktu widzenia leśnika składzie gatunkowym i strukturze, podczas gdy glosy domagające się zwiększenia zakresu ochrony ścisłej wyrażają pogląd, że podstawową funkcją obiektów chronionych jest umożliwienie śledzenia zmian zachodzących po ustąpieniu presji antropogenicznej.

W rzeczywistości każdy ze szczegółowych celów stawianych ochronie przyrody jest ważny. Konieczne staje się takie podzielenie dostępnych zasobów przyrodniczych (np. zbioru rezerwatów przyrody, terenu każdego dużego obiektu chronionego), by każdy z wymienionych wyżej celów znalazł miejsce swojej realizacji.

STRELOWANIE JAKO METODA ROZWIĄZYWANIA KONFLIKTÓW

Narzucającą się metodą realizowania w jednym obiekcie celów, które nie mogą być zrealizowane równocześnie w tym samym miejscu, jest podział obiektu na fragmenty (strefy) przeznaczone do rozmaitych celów. Podział taki, tzw. strefowanie obiektów chronionych, jest szeroko stosowany, zwłaszcza w parkach krajobrazowych, przy rozwiązywaniu konfliktów między ochroną przyrody a innymi celami działań ludzkich: np. rozwojem gospodarczym (por. Chmielewski 1990, Baranowska-Janota 1993). W obiektach tego typu strefowanie stało się już rutynową i powszechnie akceptowaną czynnością planistyczną. Wydaje się, że podobną metodę postępowania można zastosować wobec rozmaitych celów stawianych parkom narodowym, także wtedy gdy wszystkie lub większość z tych celów zawiera się w szerokim pojęciu „ochrona przyrody”. Propozycje takie były już zgłaszane. Michalik (1991, 1994) zaproponował podzielenie terenu Ojcowskiego Parku Narodowego na strefy, w których dążono by odpowiednio do restytucji naturalnego krajobrazu roślinnego

oraz do ukształtowania krajobrazu o maksymalnej różnorodności biocenotycznej i gatunkowej. Propozycję rozwiązania konfliktu pomiędzy celami ochrony przyrody a celami badawczymi i dydaktycznymi w Białowieckim Parku Narodowym za pomocą wydzielenia odpowiednich stref sformułował Faliński (1972). Pogląd o konieczności przestrzennego rozdzielania miejsc realizacji różnych celów ochrony przyrody wyraził też Szwagrzyk (1994).

Sformułowanie celów ochrony, jakie mają zostać zrealizowane w danym obiekcie chronionym, oraz wybór miejsc, w których mają być realizowane poszczególne cele, można nazwać decyzją o strategii ochrony obiektu. Wydaje się, że takie określenie strategii ochrony terenu parku narodowego powinno być pierwszą czynnością przy wykonywaniu planu jego ochrony. Obowiązujące zasady wykonywania takich planów (Plany... 1993), choć dokładnie precyzują sposób wykonania szczegółowych opracowań dotyczących różnych aspektów przyrody parku, na ten etap projektowania nie zwracają należytej uwagi.

DRAWIEŃSKI PARK NARODOWY JAKO OBIEKT PROJEKTOWANIA

Drawieński Park Narodowy, utworzony w 1990 r. (Agapow, Jasnowski red. 1986, Jasnowska, Jasnowski 1991a, Pawlaczyk 1992a), chroni krajobraz południowego skłonu Pojezierza Pomorskiego: fragment sandrowej Równiny Drawskiej zajętej przez duży kompleks leśny Puszczy Drawskiej, zwanej też Puszcza nad Drawą. W piaszczystej równinie tkwią jednak wyspy glin zwałowych, a nawet niewielkie wychodnie ilów, a w zagłębieniach wytopiskowych rozwijają się jeziora i torfowiska. Dodatkowe zróżnicowanie rzeźby terenu wprowadzają doliny rzek: Drawy i Płocicznej, rozcinające równinę.

Rzeki Parku mają typowy charakter rzek pojezierzy: duże spadki i szybki nurt, reofilną florę (z krasnorostem *Hildebrandia rivularis*) i faunę (z pstrągiem potokowym *Salmo trutta m. fario*, trocią wędrownią *Salmo trutta m. trutta*, lipieniem *Thymallus thymallus*, głowaczem białopletwym *Cottus gobio*), ale stosunkowo małą zmienność przepływu i stanów wód w cyklu rocznym. Koryta i doliny rzek zachowały się w stanie bliskim naturalności, a ślady dawnej działalności człowieka, modyfikującej przyrodę dolin, powoli zacierają się.

Jeziora, skupione na niewielkim terenie Parku, mają bardzo zróżnicowany charakter ekologiczny: od pospolitych w Polsce jezior eutroficznych, przez typowe dla Pomorza Zachodniego wapienne jeziora mezotroficzne, aż po zarastające plem mszarnym jeziora dystroficzne. Zróżnicowanie ekologicznych typów jezior znajduje wyraz w zróżnicowaniu ich roślinności (Kraska 1986).

Las Drawieńskiego Parku Narodowego zostały bardzo silnie zmienione przez kilkusetletnią gospodarkę. Na potencjalnych siedliskach ubogich dąbrów *Calamagrostio-Quercetum* i lasów dębowo-bukowych *Fago-Quercetum*, dominujących w strukturze siedlisk tego terenu, dominują

szuczne drzewostany sosnowe, pod którymi wykształcają się leśne zbiorowiska zastępcze (*sensu* Jakubowska-Gabara 1989), często wręcz z dominacją w runie gatunków porębowych, łąkowych lub ruderalnych. W niektórych fragmentach lasu dają się jednak obserwować zaczątki procesów spontanicznej regeneracji fitocenozy leśnych.

Niewielkie fragmenty lasów, przede wszystkim żywnych buczyn pomorskich *Melico-Fagetum* na równinie, oraz kwaśnych buczyn *Luzulo pilosae-Fagetum*, przywiązanych do stromych stoków dolin rzecznych, zachowały jednak stosunkowo niezmienny skład gatunkowy, a niekiedy i mało zniekształconą strukturę (por. niżej).

Fragmenty ekosystemów półnaturalnych, jak np. świeżych i wilgotnych łąk (zbiorowiska roślinne z klasy *Molinio-Arrhenatheretea*), okrajków (zbiorowiska z klasy *Trifolio-Geranietea* i z rzędu *Galio-Calystegietalia* klasy *Artemisieteae*), zarośli (zbiorowiska z klasy *Rhamno-Prunetea*), oraz muraw napiaskowych (z klasy *Sedo-Scleranthetea*), zwiększają różnorodność przyrody terenu DPN.

We florze i faunie parku reprezentowanych jest stosunkowo niewiele gatunków ginących w Polsce i Europie, te jednak, które występują mają tu często stanowiska ważne pod względem biogeograficznym (np. najdalej na zachód w całym zasięgu wysunięte stanowisko chamedafnie północnej *Chamaedaphne calyculata*). Ważnym rozpatrywanego terenu jest występowanie stosunkowo licznych populacji zwierząt typowych dla krajobrazu leśnego (np. puchacz *Bubo bubo*), a przede wszystkim wodno-leśnego (ptaki wodne gnieźdzące się w dziuplach drzew: gągoł *Bucephala clangula* i nurogęs *Mergus merganser*, rybożerne ptaki: rybolów *Pandion haliaetus* i zimorodek *Alcedo atthis*, ssaki: wydra *Lutra lutra* i bобр *Castor fiber*).

Największą wartością przyrodniczą Parku (por. próba waloryzacji polskich parków narodowych Denisiuka i in. 1991) jest zróżnicowanie jego biocenozy, wśród których znajdują się syntaksony rzadkie i ginące w Polsce. W granicach DPN znajdują się też unikatowe w skali Europy przykłady spontanicznych procesów przyrodniczych (por. s. 22).

Obiekty chronione na terenie obecnego Drawieńskiego Parku Narodowego istniały już przed II wojną światową. Po wojnie najcenniejsze fragmenty terenu obejmowano kolejno ochroną rezerwatową (Jasnowska, Jasnowski 1982 a,b). Po utworzeniu parku narodowego większość dawnych rezerwatów przyrody otrzymała status stref ochrony ścisłej (Jasnowska, Jasnowski 1991b, Jasnowska 1994).

Założenia do aktualnie opracowywanego planu ochrony DPN, oparte na kolejno przedstawianych i ulepszanych projektach strategii ochrony terenu (Pawlaczyk 1992c, Pawlaczyk 1994a), są wciąż przedmiotem dyskusji. Niniejszy artykuł przedstawia szerzej metodę opracowywania takiego projektu na przykładzie jego ostatniej wersji, zgłoszonej w październiku 1993 roku (Pawlaczyk

1994a), nieco zmodyfikowanej w wyniku dyskusji na forum Rady Naukowej Parku i ostatecznie przyjętej przez Radę w listopadzie 1994 roku.

METODA PROJEKTOWANIA

OGÓLNE PRZESŁANKI WYBORU METODY

Przestrzenne zróżnicowanie celów i metod ochrony dowolnego obszaru możliwe jest dwoma drogami:

1. Oddzielne, niezależne od siebie, określenie celu i w konsekwencji metody ochrony dla każdego drobnego fragmentu terenu na podstawie jego szczegółowej i wieloaspektowej oceny. Przeznaczenie każdego drobnego fragmentu terenu wynika automatycznie z określenia jego wartości dla poszczególnych możliwych celów ochrony – wybiera się do realizacji ten cel, dla którego rozpatrywany fragment przedstawia wartość najwyższą. Postępowanie takie prowadzi do powstania „drobnoziarnistej” mozaiki fragmentów o rozmaitych celach i metodach ochrony. Dające się wyróżnić strefy o jednolitej funkcji mają charakter zbioru – sumy małych fragmentów terenu. Zaletą takiego postępowania jest uniknięcie w maksymalnym możliwym stopniu strat wartości przyrodniczych przy wprowadzaniu projektu. Istnieje jednak obawa, że pewne cele nie zostaną zrealizowane nigdzie, bądź zostaną zrealizowane na obszarze mniejszym niż potrzeba. Ten tok postępowania uniemożliwia też uwzględnienie w większym zakresie wymagań funkcjonalno-przestrzennych, stawianych obiektem chronionym (np. „sieciowy”, a nie „wyspowy” układ rezerwatów, zachowanie odpowiedniej powierzchni rezerwatów przeznaczonych do śledzenia dynamiki biocenozy).

2. Podział całego obszaru na części, w których stawia się różne cele ochrony, na podstawie syntezy wieloaspektowej waloryzacji przyrodniczej terenu. Cel i metoda ochrony każdego drobnego fragmentu parku jest określony przez przypisanie go do strefy o odpowiedniej funkcji. Zasięg poszczególnych stref wynika z porównywania wartości fragmentów terenu, określonej dla wszystkich możliwych celów ochrony, ale uwzględnia również pewne operacyjne reguły funkcjonalno-przestrzenne (por. s. 26). Możliwość uwzględnienia takich wymagań jest zaletą tej drogi postępowania, w zamian trzeba jednak pogodzić się z możliwością utracenia pewnych wartości przyrodniczych po zrealizowaniu projektu (np. trzeba poświęcić stanowiska pewnych rzadkich gatunków roślin dla stworzenia odpowiednio dużego obszaru przeznaczonego do obserwowania spontanicznych przemian).

Zdecydowano się na postępowanie według drugiego z przedstawionych sposobów. Na podstawie waloryzacji terenu parku, dokonanej ze względu na różne możliwe szczegółowe cele ochrony, zaprojektowano w skali całego parku układ stref przeznaczonych do realizacji poszczególnych celów, starając się by każdy z nich był realizowa-

ny w miejscach najlepiej się do tego nadających. O wyborze takiej metody postępowania zdecydowało przede wszystkim przeświadczenie o olbrzymiej wadze zastosowanych rozwiązań przestrzennych, to jest wielkości, kształtu i wzajemnego układu proponowanych stref (por. s. 26).

CELE OCHRONY FORMULOWANE WOBEC DRAWIENSKIEGO PARKU NARODOWEGO

Od Drawieńskiego Parku Narodowego oczekuje się (por. Agapow, Jasnowski red. 1986), aby została w nim zachowana reprezentacja typów biocenoz występujących obecnie na terenie DPN, włącznie z biocenozami ukształtowanymi pod wpływem działań człowieka. Postuluje się też, by park ochronił stanowiska tych gatunków roślin i zwierząt, które poza terenami chronionymi są rzadkie lub pod wpływem działań człowieka zmniejszają swoją liczebność. Proponuje się, aby lasy DPN były przebudowane w kierunku ich unaturalnienia i dodatkowo, żeby park był obiektem modelowym do prowadzenia takiej przebudowy lasów w Puszczy Drawskiej (Biały, Pawlaczyk red., w druku). Oczekuje się także, że w parku będzie możliwe śledzenie dynamiki ekosystemów różnego typu, np. obserwacja sukcesji pierwotnej i wtórnej. Drawieński Park Narodowy jest więc typowym przykładem obiektu chronionego, wobec którego stawiane są rozmaite i niemożliwe do jednoczesnej realizacji w tym samym czasie i miejscu zadania.

WIELOKRYTERIALNA WALORYZACJA PRZYRODNICZA DNP

Ogólne przesłanki waloryzacji

Nicomal każde badania przyrodnicze prowadzą do waloryzowania terenu pod kątem przedmiotu badań, dokonywanego w sposób jawny lub ukryty. Badania wykonane przed powstaniem Drawieńskiego Parku Narodowego (por. Agapow, Jasnowski red. 1986) także wskazują najbardziej interesujące przyrodniczo miejsca w obecnym Parku. Już od lat sześćdziesiątych miejsca takie obejmowano ochroną w formie rezerwatów przyrody. Po utworzeniu parku narodowego dawne rezerваты, które znalazły się na jego terenie, zostały w dużej części mechanicznie przekształcone w rezerваты ściśle otoczone terenem pod ochroną częściową (por. Jasnowska, Jasnowski 1991b). Sieć ta, będąca pozostałością po czasach, gdy powstające rezerваты przyrody miały charakter „wysp” w terytorium nie objętym ochroną, może być wykorzystana jako wstępna i uproszczona waloryzacja przyrodnicza terenu obecnego parku. Konieczne jest tylko zrekonstruowanie szczegółowego celu ochrony, zakładanego dla każdego rezerwatu w intencjach jego twórców.

Tak uzyskany wstępny obraz został uszczegółowiony i uzupełniony podczas badań terenowych, prowadzonych w ramach realizacji rozmaitych tematów badawczych.

Waloryzacja ze względu na procesy dynamiki ekosystemów

Na terenie Drawieńskiego Parku Narodowego znajdują się obiekty, w których zachodzą procesy unikatowe w skali Europy. Należą do nich przede wszystkim:

1. Uroczysko „Radęcin” (por. Chelminiak, Bułka 1994) z zachodzącym w nim procesem fluktuacji (w rozumieniu Falińskiego 1991) w fitocenozie żywej buczyny pomorskiej *Melico-Fagetum*. Proces ten, którego zewnętrznym wyrazem jest powstawanie luk w drzewostanie i ich wypełnianie przez młode pokolenie drzew, jest prawdopodobnie podstawą naturalnej dynamiki lasu tego typu. „Radęcin” jest jednym z niewielu fragmentów lasu w Polsce, a nawet i w Europie Środkowej, gdzie zjawiska takie mogą być obserwowane, tylko bowiem w niewielu obiektach drzewostany buczyn osiągają wiek odpowiedni do rozpoczęcia samorzutnego różnicowania się struktury przestrzennej.

2. Torfowisko „Kłocie Ostrowieckie” wraz z procesem sukcesji od wypływającej się zatoki jeziora mezotroficznego, przez szuwar kłociowy, mechowisko, w kierunku torfowiska wysokiego. Toposekwencja zbiorowisk roślinnych na torfowisku jest wiernym zapisem ich następstwa w czasie. Obiekt jest jednym z niewielu w Europie, gdzie podobny proces nie został zaburzony i jego spontaniczny przebieg może być obserwowany (Jasnowska, Jasnowski 1991c).

3. Odcinki Drawy i Płocicznej oraz ich dolin, w których żywe są procesy spontanicznej dynamiki ekosystemów rzecznych, począwszy od procesów geomorfologicznych kształtujących koryto rzeki i zbocza jej doliny, przez proces modyfikacji morfologii i roślinności koryta rzeczno-wodnego w wyniku przewracania się do rzeki drzew ze zboczy doliny, po procesy dynamiki populacji roślin wodnych, bezkręgowców i ryb.

4. Kompleks zarastających płem mszarnym jeziorok dystroficznych, tzw. „Głodne Jeziora”, w którym można obserwować rozmaite stadia sukcesji pierwotnej na takich siedliskach.

Oprócz wymienionych wyżej obiektów, teren DPN dostarcza sposobności do obserwacji pospolitszych, ale również wartych poznania procesów, jak np. regeneracja lasów uwolnionych spod długotrwałej presji gospodarki leśnej. Szczególnie interesujące badawczo wydaje się poznanie przebiegu procesu regeneracji we fragmentach lasu w kręgu siedliskowym buczyny pomorskiej, dla której istnieje dobry „wzorzec” lasu o charakterze quasynaturalnym w postaci rezerwatu „Radęcin”. Szczególnie przydatny do tego celu wydaje się być zwarty fragment terenu DPN pomiędzy „Radęcinem” a rzeką Drawą, na którym występuje stosunkowo duże bogactwo form zniekształcenia buczyn, a proces ich regeneracji zaawansowany jest w rozmaitym stopniu. Niektóre partie tych lasów, mające status rezerwatu ścisłego, pozostawione były bez ingerencji od lat siedemdziesiątych.

Interesujące jest również poznanie przebiegu sukcesji wtórnej, o przebiegu zmodyfikowanym przez uprawę sos-

ny, na przywróconych lasowi gruntach porolnych. Już w latach siedemdziesiątych wyznaczono do tego celu obiekt o statusie rezerwatu ścisłego – tzw. rezerwat „Poziomkowy Las” (Jasnowska, Jasnowski 1982b).

Duże znaczenie poznawcze ma również obserwacja spontanicznej dynamiki ekosystemów jeziornych. Szczególnie ważne są procesy zachodzące w warunkach nieingerencji w mezotroficznym jeziorach ramienicowych. Jeziora takie są stosunkowo rzadkie w Polsce, a zachowanie ich w warunkach nieingerencji człowieka jest poza parkiem narodowym praktycznie niemożliwe.

Powyzsza waloryzacja terenu DPN ze względu na znaczenie poznawcze zachodzących tu procesów dynamiki ekosystemów (por. ryc. 1A) znajduje dodatkowe potwierdzenie w obrazie rozmieszczenia dotychczas założonych na terenie parku stałych powierzchni do badań ekologicznych. Badania te koncentrują się wyraźnie w wymienionych wyżej obiektach, jak „Kłocie Ostrowieckie”, „Poziomkowy Las” i okolice rezerwatu „Radęcin”.

Waloryzacja florystyczna i faunistyczna

Drawieński Park Narodowy jest miejscem występowania kilku gatunków uznanych w Polsce za zagrożone i ginące (Głowaciński red. 1992, Zarzycki, Wojewoda, Heinrich red. 1992). Do najbardziej interesujących należą:

- chamedafne północna *Chamaedaphne calyculata*, krzewinka o circumborealnym typie zasięgu, mająca w DPN swoje kresowe, najbardziej wysunięte na zachód stanowisko.
- żółw błotny *Emys orbicularis* spotykany na torfowisku „Żółwia Kłoc” nad jeziorem Ostrowieckim.

Liczne są populacje wydry *Lutra lutra* i bobra *Castor fiber*. Puszcza Drawska, której częścią jest DPN, jest jedną z ważniejszych polskich ostoi puchacza *Bubo bubo*. Gatunek ten gniazduje na terenie parku. Jezioro Ostrowiec, a szczególnie wyspy na nim, stanowi znaczącą w skali kraju ostoję gagola *Bucephala clangula* i nurogęsi *Mergus merganser*.

Z punktu widzenia ochrony fauny ważne jest zachowanie bogatej fauny ryb, przede wszystkim reofilnej fauny rzecznej, ale także i specyficznej fauny mezotroficznym jezior ramienicowych.

Kilka innych miejsc na terenie Parku skupia gatunki roślin rzadkie w regionie. Są to przede wszystkim: tzw. Tragankowe urwisko oraz wyspa Okrzeja na jeziorze Ostrowieckim, będące ostojami flory ciepłolubnej (np. *Astragalus danicus*, *Astragalus arenarius*, *Digitalis grandiflora*, *Geranium ruorum*), tzw. Zatomskie Zbocza z populacjami brekinii *Sorbus torminalis* oraz rzadkiej na Pomorzu lilii złotogłów *Lilium martagon*, kilka łąk w dolinie Płocicznej ze stanowiskami storczyków *Dactylorhiza* sp. div. oraz bardzo obfitymi populacjami nasięźrzalu *Ophioglossum vulgatum*.

W jedynym zbadanym pod względem lichenologicznym fragmencie DPN, pomiędzy Płociczną a jeziorem Ostrowiec, stwierdzono występowanie wielu rzadkich, a także zagrożonych w Polsce wyginieciem (por. Cieśliński i in. 1992) gatunków porostów, np. mających tu swoje jedyne stanowiska w Polsce *Lecania sylvestris*, *Micarea intrusa*, *Opegrapha subparaella* i innych (Lipnicki 1993).

Fragmenty terenu parku, najcenniejsze ze względu na występowanie rzadkich gdzie indziej gatunków zwierząt i roślin, przedstawiono na rycinie 1B.

Waloryzacja ze względu na stan zachowania ekosystemów

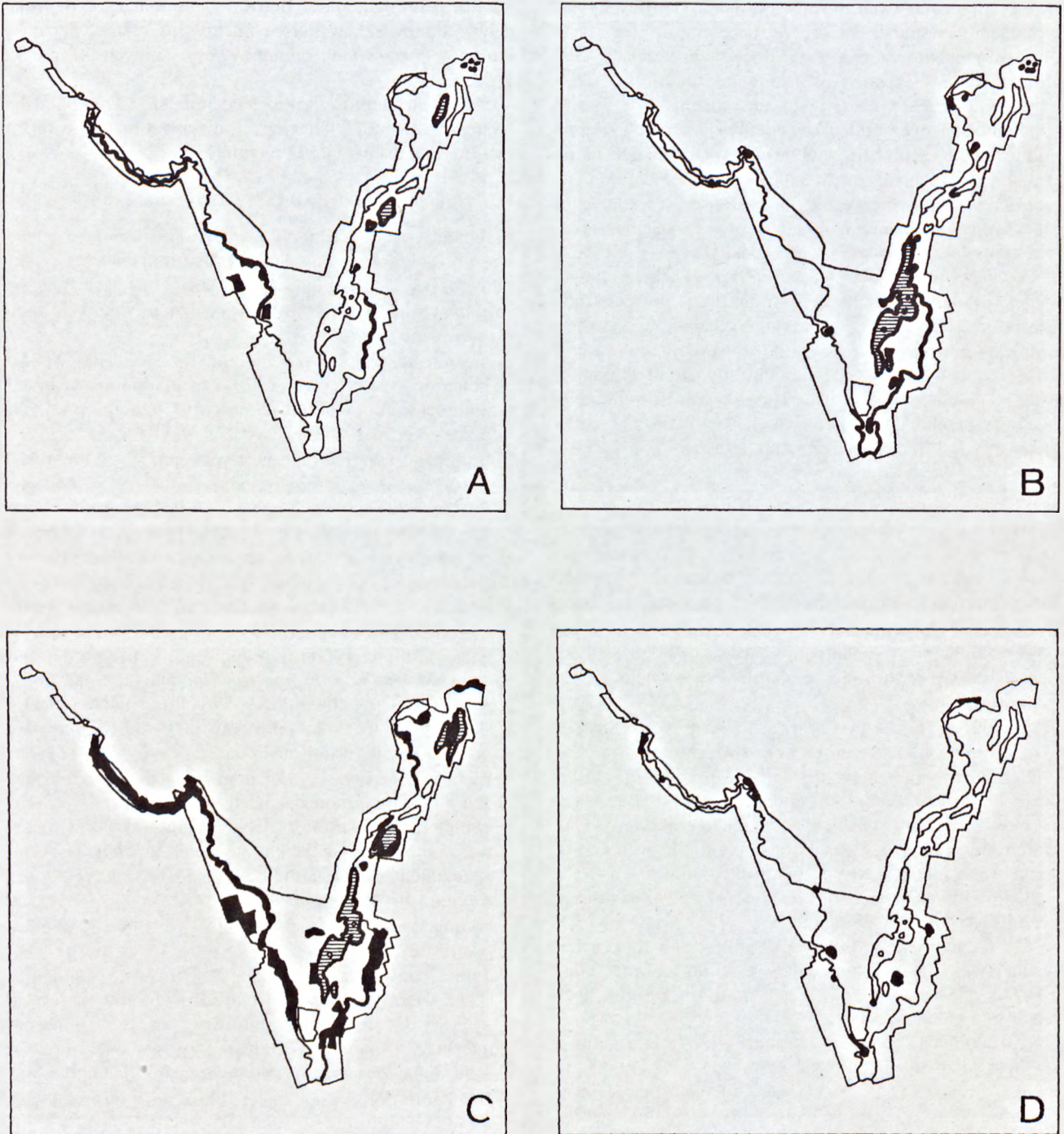
Fragmety terenu parku o najwyższej wartości ze względu na stan zachowania ekosystemów naturalnych i seminaturalnych, bądź ich kompleksów przestrzennych, ciągną się pasami wzdłuż dolin Drawy i Płocicznej. Należą do nich w szczególności (ryc. 1C):

- mezotroficzne jeziora ramienicowe: Czarne, Marta, Płociowe i Piaseczno Duże z charakterystycznymi kompleksami roślinności wodnej zdominowanymi przez zbiorowiska z klasy *Charetea*;
- fragmenty ubogich dąbrów reprezentujących zbiorowiska *Calamagrostio-Quercetum* i *Fago-Quercetum* pomiędzy jeziorem Marta a jeziorem Płociowym;
- tzw. Berberysowe Wzgórza na lewym brzegu Płocicznej na wysokości obecnego rezerwatu „Gluskie Ostępy” (interesujące ciepłolubne zbiorowiska zaroślowe ze związku *Berberidion* z berberysum *Berberis vulgaris* i różami *Rosa dumalis*, *Rosa rubiginosa*) oraz przylegające fragmenty boru sosnowego, reprezentującego zbiorowisko *Vaccinio myrtilli-Pinetum* (komplet borowych gatunków charakterystycznych), a także torfowisko przejściowe z płatami ubogiego olsu *Sphagno squarrosi-Alnetum* w dolinie rzeki;
- jezioro Ostrowiec wraz z całym otoczeniem (ekosystem jeziora na pograniczu mezo- i eutrofii z typowym kompleksem roślinności wodnej, zbiorowiska zaroślowe z udziałem szaklaka *Rhamnus cathartica*, oraz z udziałem kilku gatunków róż *Rosa dumalis*, *Rosa rubiginosa*, *Rosa inodora*);
- kompleks żywnych buczyn *Melico-Fagetum* w okolicy rezerwatu „Radęcin”;
- dolina Drawy od Barnimia po elektrownię Kamienna (klasycznie wykształcona sekwencja zbiorowisk roślinnych na dnice i zboczach doliny, w tym szczególnie interesujące i mało znickształcone kwaśne buczyny zboczowe *Luzulo pilosae-Fagetum* oraz źródliska);
- fragmenty doliny Płocicznej (klasycznie wykształcona sekwencja zbiorowisk, olsy i łęgi w dolinie rzeki, typowo rozwinięte źródliska).

PROPOZYCJA WYRÓŻNIENIA STREF DLA REALIZACJI POSZCZEGÓLNYCH CELÓW

Strefa obserwacji i ochrony spontanicznych procesów przyrodniczych

Realizowanym w tej strefie celem ochrony powinno być umożliwienie niezakłóconego przebiegu spontanicznych procesów przyrodniczych dla umożliwienia ich obserwa-

Ryc. 1. Wielokryterialna waloryzacja terenu Drawieńskiego Parku Narodowego. Fragmenty parku o najwyższej wartości ze względu na zachodzące w nich spontaniczne procesy przyrodnicze (A), występowanie rzadkich i ginących gdzie indziej gatunków (B), unikatowość i stopień zachowania ekosystemów (C) i fragmenty parku niezbędne do realizacji celów innych niż ochrona przyrody (D)

Fig. 1. Multi-criteria evaluation of the Drawa National Park. The most valuable fragments of the park area in terms of spontaneous natural processes (A), occurrence of rare or threatened species (B), character and degree of deformation of ecosystems (C) and fragments of the park necessary for purposes other than nature protection (D)

cji. Wymaga to wyeliminowania w maksymalnym stopniu wpływów antropogenicznych i nieingerowania w przebieg tych procesów. Zasada nieingerowania powinna być zachowana nawet wtedy, gdy zmiany przybiorą kierunek odmienny od oczekiwań. W strefie tej powinno się wstrzymać od wykonywania jakichkolwiek zabiegów.

Strefa aktywnej ochrony zachowawczej

Na obszarach objętych tą strefą powinno się dążyć do zachowania istniejących wartości przyrodniczych, to znaczy do zachowania pełnej reprezentacji występujących na terenie parku ekosystemów naturalnych i półnaturalnych oraz do zachowania odpowiednich warunków dla życia gatunkom zwierząt i roślin, szczególnie tym, które są zagrożone w skali Europy, kraju lub regionu.

Reguły działania w tej strefie powinny zakładać wstrzymywanie się od jakiegokolwiek działań tam, gdzie nie jest ona konieczna i gdzie ani ekosystemom, ani żyjącym w nich cennym gatunkom nie zagraża niebezpieczeństwo („primum non nocere”), natomiast bezwzględna interwencja w sytuacji, gdy rysuje się taka groźba. Proponuje się jednak przyjęcie zasady, aby ewentualne działania miały raczej charakter usuwania niektórych elementów biocenozy różnymi technikami niż zewnętrznego zasilania i wspomaganie ekosystemu i nie wiązały się z bezpośrednim naruszeniem struktury gleby (por. Balcerkiewicz 1993).

Oznacza to, że np. w stosunku do ekosystemów leśnych powinno się pozwolić na spontaniczną ich regenerację po dawniejszym okresie intensywnej gospodarki leśnej; procesy regeneracyjne nie powinny być jednak w tej strefie ani przyspieszane, ani hamowane. Zachowanie trwałości lasu w większości przypadków będzie możliwe bez ingerencji, powinno być jednak pozostawione prawo ingerencji w przypadku pojawienia się nadzwyczajnych zagrożeń dla trwałości ekosystemu leśnego (np. gradacji owadów). Nie należy wykonywać zabiegów łączących się ze sztucznym wprowadzaniem jakiegokolwiek gatunków. Konieczne będzie eliminowanie inwazyjnych gatunków obcych, bo stwarzają one bezpośrednie niebezpieczeństwo pogłębienia degeneracji fitocenozy leśnych (por. Danielewicz 1993, Pawlaczyk 1993b.)

W stosunku do seminaturalnych ekosystemów nieleśnych konieczne jest kontynuowanie dawniejszego sposobu gospodarowania, który te układy ekologiczne ukształtował: np. koszenie łąk w dolinach rzecznych (por. Michalik 1990, Pawlaczyk 1993a i inni). Proponuje się, aby zabiegi te miały w poszczególnych latach „fluktuujące” natężenie, co sprawi, że stale będą obecne w krajobrazie także rozmaite stadia sukcesyjne.

Zachowanie stanowisk cennych gatunków w większości przypadków będzie konsekwencją zachowania ich biotopów. Tylko wyjątkowo, w wybranych miejscach występowania szczególnie cennych gatunków roślin i zwierząt działania ochronne powinny być podporządkowane wyłącznie zachowaniu ich stanowisk, nawet jeżeli wiąże

się to z uszczerbkim dla innych elementów ekosystemu. Zgodnie z proponowaną zasadą „tylko koniecznej ingerencji” działań takich nie należy podejmować dopóty, dopóki nie rysuje się zagrożenie dla populacji cennych gatunków, ale gdy zagrożenie takie powstaje, to można mu przeciwdziałać przy użyciu dowolnych technik. Miejsca te proponuje się wydzielić w formie specjalnej podstrefy.

Strefa izolacji

Obszary objęte tą strefą powinny zapewniać izolację wybranych obiektów zaliczonych do strefy 1 i 2 od wpływów zewnętrznych. Reguły działania w tej strefie powinny być podobne jak w strefie 2, z tym że kryterium konieczności podjęcia określonych działań powinno być przede wszystkim dobro obiektu izolowanego, a dopiero w drugiej kolejności dobro terenu stanowiącego otulinę.

Strefa kreowania krajobrazu o wysokiej wartości przyrodniczej

W strefie tej celem działania byłoby aktywne tworzenie krajobrazu o wysokiej różnorodności biologicznej i dużym udziale elementów naturalnych przy użyciu wszystkich dostępnych metod. W strefie tej możliwe byłoby na przykład prowadzenie aktywnej przebudowy drzewostanów w kierunku ich unaturalniania i uzgadniania z siedliskiem, inicjowanie powstawania zbiorowisk zaroślowych, oszybków i okrajków na skrajach lasu, tworzenie „stanowisk zapasowych” roślin i zwierząt (metaplantacje), ewentualne reintrodukcje. Proponuje się, aby reguły działania w tej strefie dopuszczały wszystkie działania prowadzące do określonego wyżej celu, z ograniczeniem w postaci przyjęcia pewnych ogólnych zasad gospodarowania, na przykład:

- zasadę minimalizacji używania środków chemicznych do sytuacji zagrożeń o charakterze katastrofalnym;
- zasadę maksymalnego możliwego wykorzystania spontanicznych procesów przyrodniczych, będzie tu możliwe praktyczne wykorzystanie wyników realizowanego przez autora tego artykułu tematu badawczego „Spontaniczne tendencje dynamiczne roślinności leśnej DPN jako postulowana podstawa gospodarki rezerwatowej” (grant KBN 6P2O5 099 04);
- zasadę zapobiegania synantropizacji szaty roślinnej, w tym szczególnie zasadę nie wprowadzania i aktywnego zwalczania gatunków obcych geograficznie i siedliskowo [por. Pawlaczyk 1993b; próby zestawienia list takich gatunków w lokalnych warunkach Puszczy Drawskiej opracowano osobno, z przeznaczeniem do praktycznego wykorzystania w leśnej gospodarce rezerwatowej prowadzonej przez DPN (Pawlaczyk 1992b, Pawlaczyk 1993c)].

Strefa pozostałych funkcji

Strefa ta skupi fragmenty terenu parku, dla których będą realizowane cele inne niż ochrona przyrody *sensu stricto*:

1. Obszary edukacji przyrodniczej. Tereny wyznaczone do prowadzenia zajęć o charakterze edukacyjnym, np. z wycieczkami zbiorowymi odwiedzającymi park, nawet jeżeli stwarza to pewną uciążliwość dla przyrody parku. Obszary te odpowiadają postulowanym przez Jasnowską (1986) „rezerwatom szkolnym”. Na terenach tych powinno być możliwe tworzenie i eksponowanie trwałych modeli dydaktycznych, prezentujących informacje o przyrodzie DPN (np. tablice informacyjne, trwale zabezpieczone profile glebowe, tablice z nazwami wybranych gatunków roślin).

2. Obszary ochrony wartości kulturowych. Tu celem działań powinno być zachowanie i wyeksponowanie w środowisku obiektów kultury materialnej (pozostałości dawnych hut szkła, dawne bindugi – por. Kujawa-Pawlaczyk 1993, dawne obiekty hydrotechniczne, resztki dawnych osad, wtopione w środowisko leśne pozostałości dawnych cmentarzy ewangelickich). Celem jest wykorzystanie przy wyeksponowaniu takich obiektów różnicującej roli szaty roślinnej. Oznacza to np. tolerancję dla słabo inwazyjnych gatunków roślin synantropijnych, których obecność jest śladem aktywności ludzkiej w danym miejscu (np. śmiezczyka przebiśnieg *Galanthus nivalis*, barwinek *Vinca minor*, szafirki *Muscari* sp., śniedki *Ornithogallum* sp. i cebulice *Scilla* sp. na dawnych cmentarzach, zarośla lilaka *Syringa vulgaris* w miejscach dawnych osad i inne). W miejscach takich nie powinny być prowadzone prace zacierające ślady obecności człowieka (np. nie powinny być zalesiane dawne place skladowe i stoczyska bindugi), a wybrane obiekty mogłyby zostać wręcz wyeksponowane (np. ogrodzenie i uporządkowanie terenów dawnych cmentarzy).

3. Obiekty turystyczne. Pola biwakowe i parkingi na terenie DPN powinny być użytkowane zgodnie ze swoim przeznaczeniem, przy zachowaniu minimalnej uciążliwości dla przyrody parku.

4. Obszary pomocnicze. Tereny umożliwiające funkcjonowanie parku i praktyczną realizację ochrony terenu. Powinny być użytkowane zgodnie ze swoim przeznaczeniem, przy zapewnieniu minimalnej uciążliwości dla przyrody parku.

WYMAGANIA FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNE STAWIANE STREFOM

Wiedza o mechanizmach dynamiki roślinności sugeruje, że obiekt, w którym chcemy obserwować przebieg spontanicznych procesów przyrodniczych musi być dostatecznie duży, by zapewnić miejsce na wykształcenie się dynamicznej mozaiki powstającej w toku danego procesu (por. Pickett, Thompson 1978, Holeksa 1993, Pawlaczyk 1993a i in.). Oznacza to, że najlepsze byłoby zaliczanie do strefy I poszczególnych układów ekologicznych w całości, to jest całych biochor fitocenoz. Jest to możliwe w przypadku obiektów torfowiskowych, w których chcemy obserwować proces sukcesji pierwotnej (Kłocie Ostrowieckie, Głódne Jezioro) Biochory podstawowych zbiorowisk

leśnych mają jednak w warunkach Puszczy Drawskiej wielkość kilkunastu kilometrów kwadratowych i nawet granice parku narodowego nie obejmują ich w całości. Rozsądny jednak wydaje się postulat, by fragmenty terenu kwalifikowane do strefy I były możliwie duże, rzędu kilkuset lub przynajmniej kilkudziesięciu hektarów (por. rozważania nad minimalną wielkością ścisłego rezerwatu leśnego, Holeksa 1993 i in.)

Starano się także, by fragmenty zaliczane do strefy 2, a więc miejsca obowiązywania stosunkowo surowego reżimu ochrony, były możliwie najlepiej zabezpieczone przed zniekształcającym wpływem działań podejmowanych w ich sąsiedztwie, a więc by były one duże, o zwartym kształcie, niepodzielone, a jeżeli podzielone to połączone ze sobą, położone blisko siebie.

Postulaty te starano się uwzględnić w maksymalnym możliwym stopniu przy dzieleniu terenu Drawieńskiego Parku Narodowego na poszczególne strefy.

POŻĄDANY STATUS PRAWNY STREF

Według obowiązujących zasad planowania ochrony parków narodowych (Plany... 1993) tereny zaliczone do strefy I powinny podlegać ochronie ścisłej, a tereny zaliczone do pozostałych stref – ochronie częściowej i ew. ochronie krajobrazu. Podział na ochronę ścisłą, ochronę częściową i ochronę krajobrazu nie oddaje jednak w pełni koniecznego zróżnicowania metod postępowania w poszczególnych strefach.

Do zestawu metod ochrony i ograniczeń, jakie miałyby obowiązywać w poszczególnych fragmentach terenu, znacznie lepiej przystaje propozycja Balcerkiewicza (1993), który postuluje uszczegółowienie kategorii rezerwatów i innych terenów chronionych. Autor ten wyróżnia:

1. Rezerwaty ścisłe, w których niedozwolona jest ingerencja (poza eliminacją elementów ewidentnie antropogenicznych w tzw. rezerwach ścisłych otwartych).

2. Rezerwaty częściowe.

2.1. Rezerwaty częściowe ogólne, chroniące całe ekosystemy.

2.1.1. Rezerwaty częściowe ogólne zachowawcze, w których dozwolone jest zabieranie substancji z ekosystemu, ale niedozwolone wprowadzanie do niego czegokolwiek.

2.1.2. Rezerwaty częściowe ogólne eksperymentalne, w których można stosować wszystkie metody działania.

2.2. Rezerwaty częściowe specjalne, chroniące wybrane elementy ekosystemów (np. gatunki) wszelkimi możliwymi środkami.

3. Quasi-rezerwaty, służące celom innym niż ochrona przyrody.

Status prawny, jaki powinny mieć poszczególne strefy dla osiągnięcia planowanych w nich szczegółowych celów ochrony, zarówno według obowiązujących obecnie zasad jak i według propozycji Balcerkiewicza (1993), zestawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Funkcja i wymagany status prawny wyróżnionych stref
 Table 1. Function and required legal status of zones distinguished

Strefa Zone	Funkcja Function	Status wg. propozycji Balcerkiewicza (1993) Legal status according to Balcerkiewicz's proposal (1993)	Status wg. obowiązującego prawa Status according to law being in force
1	obserwacja i zabezpieczenie przebiegu spontanicznych procesów przyrodniczych observation and protection of spontaneous natural processes	rezerwat ścisły strict reserve	ochrona ścisła strict protection
2	zachowanie istniejących wartości przyrodniczych – zachowanie całych ekosystemów preservation of existing natural values – preservation of whole ecosystems	rezerwat częściowy ogólny zachowawczy general partial reserve	ochrona częściowa partial protection
	zachowanie istniejących wartości przyrodniczych – zachowanie elementów ekosystemów preservation of existing natural values – preservation of elements of ecosystems	rezerwat częściowy specjalny special partial reserve	ochrona częściowa partial protection
3	izolacja isolation	rezerwat częściowy otulinowy buffer partial reserve	ochrona częściowa partial protection
4	tworzenie krajobrazu o wysokiej wartości przyrodniczej shaping landscape of high natural value	rezerwat częściowy ogólny eksperymentalny experimental general partial reserve	ochrona częściowa partial protection
5	funkcje inne niż ochrona przyrody functions other than nature conservation	quasi-rezerwat quasi-reserve	ochrona częściowa, ochrona krajobrazu partial protection, landscape protection

PROJEKT PODZIAŁU TERENU PARKU

Wynik podziału terenu Drawieńskiego Parku Narodowego na strefy przeznaczone do realizacji poszczególnych celów ochrony przedstawia rycina 2. Szczegółowy wykaz obiektów, zakwalifikowanych do poszczególnych stref w poprzedniej wersji takiego projektu, opublikowano osobno (Pawlaczyk 1994c). Wersja ostateczna, prezentowana na rycinie 2, uwzględnia kilka drobnych modyfikacji, wprowadzonych w wyniku dyskusji nad projektem.

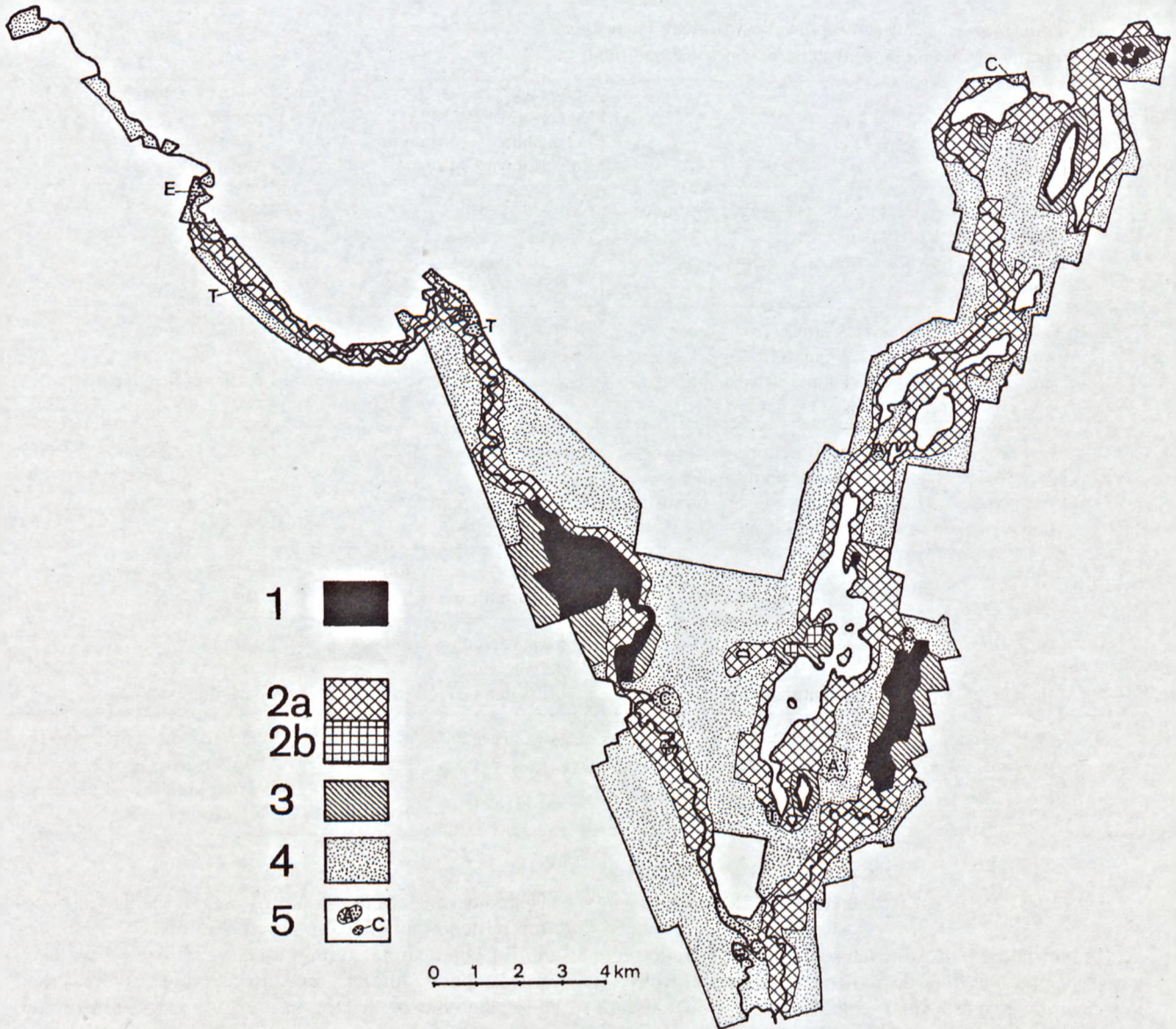
Zaprojektowana strefa zabezpieczenia przebiegu i obserwacji spontanicznych procesów przyrodniczych objęła wszystkie obiekty, które są przykładami procesów o charakterze unikatowym w antropogenicznie przekształconym krajobrazie Środkowej Europy (por. s. 22) oraz wybrane obiekty, w których zachodzą procesy nieco pospolitsze, ale które właśnie w Drawieńskim Parku Narodowym mogą w najlepszy sposób zostać zabezpieczone. Zaproponowana strefa ochrony zachowawczej objęła stanowiska tych gatunków roślin i zwierząt, dla których Drawieński Park Narodowy jest ostoją znaczącą w skali kraju, oraz fragmenty całych, rzadkich już gdzie indziej (ze względu na typ lub stopień zachowania) ekosystemów. Niektóre obiekty zaliczone do wyżej wymienionych stref musiały

zostać otoczone strefą osłonową, w której jedynym kryterium postępowania powinno być dobro obiektu osłanianego. Rozległa strefa „kreowania krajobrazu o wysokiej wartości przyrodniczej” umożliwi wykorzystanie terenu DPN jako obiektu, w którym możliwe jest wypracowanie metod aktywnej ochrony przyrody w sposób nie stwarzający zagrożeń dla chronionych już w parku wartości. Wreszcie strefa „innych funkcji”, obejmująca pola biwakowe, szkółki leśne, tereny osad oraz miejsca ochrony wartości kulturowych, umożliwi sprawne wypełnianie rozmaitych ubocznych zadań parku narodowego, przy ich wyraźnym umiejscowieniu w przestrzeni.

KONSEKWENCJE I MOŻLIWOŚCI UZUPEŁNIENIA ZAPROPONOWANEGO PODZIAŁU FUNKCJONALNEGO

STOPIEŃ ZNIEKSZTALCENIA EKOSYSTEMÓW DPN A CEL I METODY ICH OCHRONY

Każda z zaprojektowanych stref zawiera fragmenty rozmaitych ekosystemów o zróżnicowanym stopniu naturalności. Starano się, żeby możliwie wiele kombinacji typu

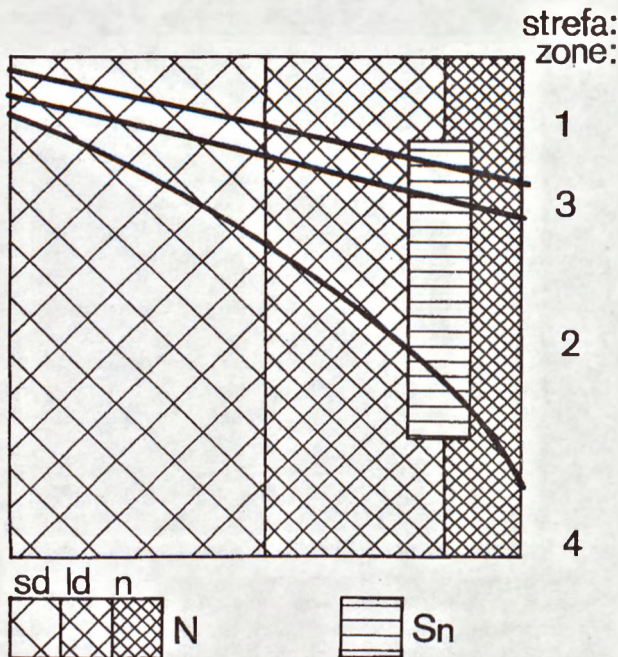
Ryc. 2. Projekt podziału terenu Drawieńskiego Parku Narodowego na strefy o różnych szczegółowych celach ochrony (por. tab. 1). 1 – strefa obserwacji i zabezpieczenia przebiegu spontanicznych procesów przyrodniczych, 2a – strefa aktywnej ochrony zachowawczej całych ekosystemów, 2b – strefa aktywnej ochrony zachowawczej elementów ekosystemów, 3 – strefa izolacji, 4 – strefa kreowania krajobrazu wartosciowego przyrodniczo, 5 – strefa innych funkcji (C – ochrona wartości kulturowych, E – edukacja, T – turystyka, A – inne)

Fig. 2. Proposed division of the Drawa National Park into zones for specific protection purposes (see Tab. 1). 1 – zone for observing and securing the course of spontaneous natural processes, 2a – zone for active preservation of whole ecosystems, 2b – zone for active preservation of some elements of ecosystems, 3 – zone for isolation, 4 – zone for shaping landscape with high natural values, 5 – zone for other functions (C – protection of cultural values, E – education, T – tourism, A – other)

ekosystemu, formy i stopnia jego zniekształcenia oraz metody postępowania ochronnego zostało na terenie parku zrealizowanych. Starano się jednak równocześnie, by powierzchniowy udział ekosystemów silnie zniekształconych w strefach o wyższym reżimie ochrony (strefa 1 i 2) był mniejszy niż w strefie, gdzie dopuszcza się ingerencję w szerszym zakresie (strefa 4). Rozwiązanie to (ryc. 3) ma umożliwić stopniowe zacieranie antropogenicznych zniekształceń przyrody DPN także metodami ochrony aktywnej, choć z wykorzystaniem w maksymalnym możliwym stopniu spontanicznych procesów renaturalizacyjnych.

PROPONOWANY PODZIAŁ A OBECNE STREFY
OCHRONY ŚCISLEJ W DPN

Rezerваты ściśle, tworzone na terenie obecnego Drawieńskiego Parku Narodowego przed jego powstaniem i strefy ochrony ścisłej, funkcjonujące po powstaniu parku, miały w intencji ich twórców zabezpieczyć i zachować w stanie nienaruszonym najcenniejsze przyrodniczo fragmenty terenu (por. Jasnowska, Jasnowski 1982b, 1991b). Do realizacji takiego celu służy w niniejszym projekcie w zasadzie strefa 2 – ochrony zachowawczej. Większość obiektów

Ryc. 3. Naturalność i stopień zniekształcenia ekosystemów Drawieńskiego Parku Narodowego a ich miejsce w proponowanym podziale na strefy. N – ekosystemy naturalne: n – nie zniekształcone, ld – lekko zniekształcone, sd – silnie zniekształcone; Sn – ekosystemy seminaturalne

Fig. 3. Naturalness and degree of deformation of ecosystems and their position in the proposed division. N – natural ecosystems, n – not deformed, ld – little deformed, sd – strongly deformed; Sn – seminatural ecosystems

chronionych dotąd jako rezerваты ściśle znalazła się w tej strefie. Niektóre z dotychczasowych rezerwatów ścisłych, tzn. te w których funkcja zabezpieczenia przebiegu spontanicznych procesów przyrodniczych okazała się dominująca, znalazły się w strefie 1. Fragmenty kilku rezerwatów, mające wyraźny sens „otulinowy”, znalazły się w strefie 3.

Analiza statusu prawnego, jaki powinny mieć poszczególne strefy, doprowadziła do wniosku, że strefa 2 powinna mieć status strefy ochrony częściowej, choć z dodatkowymi ograniczeniami sposobów i intensywności ingerencji. Oznacza to, że niektóre fragmenty parku, podlegające dotąd ochronie ścisłej, powinny zmienić swój status. Propozycja taka nie wiąże się jednak z ich mniej troskliwą ochroną, a jest logiczną konsekwencją współczesnego rozumienia terminów „ochrona ścisła” i „ochrona częściowa” (Balcerkiewicz 1992, Plany... 1993) i jest zgodna z intencjami twórców tych obiektów chronionych.

MOŻLIWOŚCI UZUPEŁNIENIA PROPONOWANEGO PODZIAŁU

Logicznym uzupełnieniem przedstawionego tu projektu byłoby otoczenie Drawieńskiego Parku Narodowego obszarami chronionymi o randze np. parku krajobrazowego i obszaru chronionego krajobrazu. Obszary te pełniłyby funkcje kolejnej strefy, w której celem działania byłoby racjonalne użytkowanie zasobów przyrodniczych, prowadzone w sposób zapewniający ich trwałość i minimalizujący utratę wartości przyrodniczej terenu. Położenie DPN w centrum dużego kompleksu leśnego Puszczy Drawskiej i w sąsiedztwie izolowanej od innych obszarów rolniczych Polany Drawieńskiej sprawia, że tak skonstruowany obszar chroniony, którego jądrem byłby park narodowy, wyjątkowo dobrze nadawałby się do wypracowywania skutecznych metod wplatania celów ochrony przyrody w tok normalnej gospodarki leśnej i rolnej (Pawłaczyk 1994b). Tak utworzony obiekt mógłby aspirować nawet do rangi rezerwat biosfery (por. Batisse 1986).

Podziękowania. Panu Profesorowi S. Balcerkiewiczowi oraz członkom Rady Naukowej DPN, w tym szczególnie Pani Profesor J. Jasnowskiej i Pani Profesor W. Staniewskiej-Zątek bardzo serdecznie dziękuję za wnikliwą dyskusję nad poprzednimi wersjami tego artykułu.

PIŚMIENNICTWO

- AGAPOW L., JASNOWSKI M. red. 1986. Przyroda projektowanego Drawieńskiego Parku Narodowego. Gorzowskie Towarzystwo Naukowe, Gorzów Wlkp.
- BALCERKIEWICZ S. 1993. Propozycja uściślenia kategorii i statusu rezerwatów przyrody (The proposition to specify the categories and the status of the nature reserves). *Chroniny Przyr.* Ojcz. 49, 2: 13–21.
- BARANOWSKA-JANOTA M. 1993. Polityka przestrzenna w parkach krajobrazowych (Spatial policy in the landscape parks). Inst. Gosp. Przestrz. i Komun., Warszawa.

- BATISSE M. 1986. Development of the biosphere reserve concept. *Nature and Resources* 22: 3–11.
- BIAŁY K., PAWLACZYK P. red. (w druku). Gleba i roślinność jako wskaźniki zniekształcenia ekosystemów leśnych w Drawieńskim Parku Narodowym (Soil and vegetation as indicators of forest ecosystems deformation in the Drawa National Park). Wydawn. Sorus, Poznań.
- CHEŁMIŃIAK B., BULKA M. (1994). Struktura drzewostanu i przestrzenne rozmieszczenie runa na powierzchni doświadczalnej w rezerwacie „Radęcin” w Drawieńskim Parku Narodowym. Praca magisterska, Katedra Hodowli Lasu AR w Poznaniu. Msc.
- CHMIELEWSKI T. J. 1990. Parki krajobrazowe w Polsce. Metody delimitacji i zagospodarowania przestrzennego. Wydawn. SGGW-AR, Warszawa.
- CIEŚLIŃSKI S., CZYZEWSKA K., FABISZEWSKI J. 1992. Czerwona lista porostów zagrożonych w Polsce (Red list of threatened lichens in Poland). W: Lista roślin zagrożonych w Polsce (List of threatened plants in Poland). Red. K. Zarzycki, W. Wojewoda, Z. Heinrich. Polska Akademia Nauk, Inst. Bot. im. W. Szafera, Kraków, s. 57–74.
- DANIELEWICZ W. 1993. Występowanie drzew i krzewów obcego pochodzenia jako problem ochrony przyrody w rezerwach i parkach narodowych (Occurrence of alien tree and bush species as a problem of nature protection in reserves and national parks). *Przegląd Przyr.* 4, 3: 25–32.
- DENISIUK Z., DYRGA Z., KALEMBA Z., PILIPOWICZ W., PIOTEREK G. 1991. Rola parków narodowych w ochronie szaty roślinnej i krajobrazu Polski (Importance of national parks for conservation of vegetation and landscape in Poland). *Studia Naturae*, ser. A, 36.
- FALIŃSKI J. B. 1972. Podstawy i formy eksploracji naukowej Białowieskiego Parku Narodowego. *Ochr. Przyr.* 37: 7–55.
- FALIŃSKI J. B. 1991. Procesy ekologiczne w zbiorowiskach leśnych (Ecological processes in the forest communities). *Phytocoenosis N.S. Semin. Geobot.* 1: 17–41.
- GŁOWACIŃSKI Z. red. 1992. Czerwona lista zwierząt ginących i zagrożonych w Polsce (Red list of threatened animals in Poland). Zakł. Ochr. Przyr. i Zas. Nat. PAN, Kraków.
- HOLEKSA J. 1993. Gap size differentiation and the area of forest reserve. In: *European Forest Reserves*. Eds. M. E. A. Brockmayer, W. Vos, H. Koop, P. UDOC, Wageningen, p. 159–165.
- JAKUBOWSKA-GABARA J. 1989. Leśne zbiorowiska zastępcze (Forest secondary communities). *Wiad. Bot.* 33, 1: 9–18.
- JASNOWSKA J. 1986. Funkcje dydaktyczne projektowanego Drawieńskiego Parku Narodowego. W: *Przyroda projektowanego Drawieńskiego Parku Narodowego*. Red. L. Agapow, M. Jasnowski. Gorzowskie Towarzystwo Naukowe, Gorzów Wlkp., s. 225–233.
- JASNOWSKA J. 1994. Sytuacja przestrzenna Drawieńskiego Parku Narodowego jako elementu podstawowego w wielkopowierzchniowym systemie ochrony młodoglacjalnej przyrody Pojezierzy Pomorskich (Spatial position of the Drawa National Park as a key element in the large-scale nature protection system of the young morainic landscape in the Pomerania Lakelands). *Prądnik, Prace i Materiały Muz. im. W. Szafera*, 7/8: 267–277.
- JASNOWSKA J., JASNOWSKI M. 1982a. Rezerwat krajobrazowo-wodny „Rzeka Drawa” na Pomorzu Zachodnim („The Drawa River” scenic-aquatic nature reserve in West Pomerania). *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 38, 3: 5–18.
- JASNOWSKA J., JASNOWSKI M. 1982b. Najcenniejsze obiekty w rezerwacie „Rzeka Drawa” objęte ochroną ścisłą (The most valuable natural bodies subjected to strict legal protection in the „Drawa River” nature reserve). *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 38, 4/5: 5–23.
- JASNOWSKA J., JASNOWSKI M. 1991a. Drawieński Park Narodowy na ziemi gorzowskiej i pilskiej (The Drawa National Park in the regions of Gorzów and Piła). *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 47, 4: 5–16.
- JASNOWSKA J., JASNOWSKI M. 1991b. Rezerwaty ścisłe Drawieńskiego Parku Narodowego (The network of nature reserves in the Drawa National Park). *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 47, 5: 5–20.
- JASNOWSKA J., JASNOWSKI M. 1991c. Dynamika rozwojowa roślinności torfotwórczej w rezerwacie „Kłocie Ostrowieckie” (The dynamic of the peat-forming vegetation in nature reserve „Kłocie Ostrowieckie”). *Zesz. Nauk. AR w Szczecinie, Rolnictwo* 51: 11–52.
- KAPUŚCIŃSKI R. 1991. Uwagi dotyczące definicji oraz funkcjonowania rezerwatów ścisłych i częściowych na przykładzie Świętokrzyskiego Parku Narodowego (Comments on the definition and functioning of strict and partial reserves, based on the example of Świętokrzyski National Park). *Prądnik, Prace i Materiały Muz. im. W. Szafera*, 4: 167–174.
- KRAWIEC J. 1986. Ogólna ocena stanu czystości wód rzeki Drawy i wybranych jezior na terenie projektowanego Drawieńskiego Parku Narodowego (General evaluation of the scale of water purity in the projected Drawieński National Park). W: *Przyroda projektowanego Drawieńskiego Parku Narodowego*. Red. L. Agapow, M. Jasnowski. Gorzowskie Towarzystwo Naukowe, Gorzów Wlkp., s. 115–130.
- KRASKA M. 1986. Jeziorne kompleksy roślinne Drawieńskiego Parku Narodowego (Lake vegetation complexes of Drawieński National Park). W: *Przyroda projektowanego Drawieńskiego Parku Narodowego*. Red. L. Agapow, M. Jasnowski. Gorzowskie Towarzystwo Naukowe, Gorzów Wlkp., s. 159–162.
- KUJAWA-PAWLACZYK J. (1993). Bindugi nad Drawą – opracowanie historyczno-przyrodnicze. Opracowanie dla Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gorzowie Wlkp. Msc.
- LIPNICKI L. 1993. Materiały do flory porostów Drawieńskiego Parku Narodowego (A contribution to the lichen flora of Drawieński National Park). *Fragm. Flor. Geobot.* 38, 2: 697–706.
- MICHAŁIK S. 1990. Sukcesja wtórna i problemy aktywnej ochrony biocenozy półnaturalnych w parkach narodowych i rezerwach przyrody (Secondary succession and problems in the preservation of semi-natural biocenoses in national parks and nature reserves). *Prądnik, Prace i Materiały Muz. im. W. Szafera*, 2: 175–198.
- MICHAŁIK S. 1991. Program aktywnej ochrony zasobów genowych flory Ojcowskiego Parku Narodowego (Programme of active protection of the flora gene resources in the Ojców National Park). *Prądnik, Prace i Materiały Muz. im. W. Szafera*, 3: 81–91.
- MICHAŁIK S. 1994. Waloryzacja i przestrzenny plan ochrony szaty roślinnej Ojcowskiego Parku Narodowego (Evaluation and spatial management plan of plant communities of Ojców National Park). *Prądnik, Prace i Materiały Muz. im. W. Szafera*, 7/8: 317–338.
- PAWLACZYK P. 1992a. Drawieński Park Narodowy (Drawa National Park). Wydawn. Lubuskiego Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- PAWLACZYK P. (1992b). Typy siedliskowe lasu a naturalne zbiorowiska leśne w warunkach przyrodniczych Puszczy Drawskiej. Opracowanie dla Dyrekcji Drawieńskiego Parku Narodowego. Msc.

- PAWLACZYK P. (1992c). Koncepcja ochrony terenu Drawieńskiego Parku Narodowego – propozycja do dyskusji. Opracowanie dla Dyrekcji Drawieńskiego Parku Narodowego. Msc.
- PAWLACZYK P. 1993a. Ochrona przyrody wobec spontanicznych procesów przyrodniczych (Spontaneous processes of vegetation in nature protection). *Przegląd Przyr.* 4, 3: 33–62.
- PAWLACZYK P. 1993b. Możliwości hamowania synantropizacji fitocenozy leśnych (Possibilities of inhibition of forests synanthropisation). *Przegląd Przyr.* 4, 3: 3–24.
- PAWLACZYK P. (1993c). Drzewa i krzewy Puszczy Drawskiej. Opracowanie dla Dyrekcji Drawieńskiego Parku Narodowego. Msc.
- PAWLACZYK P. 1994a. Projekt przestrzennego zróżnicowania funkcji terenu Drawieńskiego Parku Narodowego [A project of spatial differentiation of functions of the area of the Drawa National Park (NW Poland)]. *Przegląd Przyr.* 5, 1: 19–34.
- PAWLACZYK P. 1994b. Możliwości ochrony przyrody w toku gospodarki rolnej i leśnej. W: Modelowanie gospodarki w regionach szczególnie chronionych. Red. B. Krawiec. Instytut Badań Systemowych PAN, Oddział w Szczecinie, s. 215–226.
- PAWLACZYK P. 1994c. Wiele twarzy ochrony przyrody. *Przegląd Leśniczy* 4, 9: 12–13.
- PICKETT S. T. A., THOMPSON J. N. 1978. Patch dynamics and the design of nature reserves. *Biol. Conserv.* 13, 1: 27–37.
- Plany ochrony parków narodowych 1993. Instrukcja opracowywania planów ochrony parków narodowych, Krajowy Zarząd Parków Narodowych, Warszawa.
- SOKOŁOWSKI A. W. 1993. Celowość ochrony ścisłej w warunkach zagrożenia przyrodniczego środowiska. *Parki Nar. Rez. Przyr.* 12, 2: 99–101.
- SZCZOCARZ A. 1992. Problemy ochrony i rozwoju Pienińskiego Parku Narodowego (Problems of conservation and development of the Pieniny National Park). *Pieniny – przyroda i człowiek* 1: 75–88.
- SZWAGRZYK J. 1991. Dynamika lasów naturalnych a koncepcja ochrony rezerwatowej: źródła konfliktu i propozycje rozwiązań (Natural forests' dynamics versus nature conservation concepts: sources of conflict and tentative solutions). *Prądnik, Prace i Materiały Muz. im. W. Szafera*, 4: 153–159.
- SZWAGRZYK J. 1994. Co nauka jest winna ochronie przyrody? (What the science owes to nature conservation). *Przegląd Przyr.* 5, 1: 3–16.
- ZARĘBA R. 1991. Problemy ortodoksyjnej ochrony ścisłej i próby rewizji instrukcji zarządzania biocenoz leśnych w parkach narodowych i rezerwach przyrody – osiągnięcia, rozczarowania, oczekiwania (Issues connected with orthodox strict protection, and ventures at revising forest biocenoses management in national parks and nature reserves; achievements, disappointments and expectations). *Prądnik, Prace i Materiały Muz. im. W. Szafera*, 4: 145–151.
- ZARZYCKI K., WOJEWODA W., HEINRICH Z. (red). 1992. Lista

roślin zagrożonych w Polsce (List of threatened plants in Poland). Polska Akademia Nauk, Inst. Bot. im W. Szafera, Kraków.

SUMMARY

Protected natural sites should fulfil many purposes, e.g. maintenance of maximum biological diversity, observation of spontaneous natural processes, conservation of particular taxons or some types or forms of ecosystems, enabling scientific studies, nature education etc. Though all these purposes are contained within the term „nature conservation”, it is impossible to fulfil them at the same time and in the same place. The obvious way to accomplish all these purposes at one site is to divide the area into fragments assigned different purposes. This is widely done in planning landscape parks (Chmielewski 1990; Baranowska-Janota 1993 and references in these papers); it has also been proposed for national parks (e.g. for Ojców National Park, see Michalik 1991, 1994).

The Drawa National Park, created in 1990 in the Pomeranian Lake District (north-west Poland) is a typical example of a site with different tasks assigned (Agapow & Jasnowski eds. 1986; Pawlaczyk 1992). On the basis of a multi-criteria evaluation of the park area (Fig. 1A-C) it is proposed to divide the Park area into zones for particular purposes: a zone for observation and protection of spontaneous natural processes, a zone of active preservation, a zone of isolation, a zone of shaping landscape of high natural value, and a zone with functions other than nature conservation (Tab. 1, Fig. 2). The attempt is to divide the park area in such a way that the most valuable natural fragments are situated within zones for conservation of existing natural values, that the fragments for observation of the spontaneous dynamics of biocenoses are the proper size, and that fragments that are uniform in terms of aims and conservation methods are as large as possible. The current division of the national park area into fragments under strict protection, partial protection and landscape protection insufficiently differentiates the kinds of protection with should be applied in particular zones. A proposal by Balcerkiewicz (1993) for categories of reserves and other protected areas suits better the methods and restrictions which would be applied to particular zones. According to the proposal by the author, the number of different types of ecosystems, the form and extent of their anthropogenic alteration, and the aim and methods of protection, should be maximized in Drawa National Park, but the proportion of natural and altered ecosystems in particular zones should differ, as shown in Figure 3. A logical complement to the presented project would be to encircle Drawa National Park with a landscape park, constituting the sixth zone, where the aim would be rational exploitation of natural resources, preserving the natural values of the area as much as possible.